

lenes jelszók felbátorították őket: újra vissza lehet szorítani a zsidóságot. Az ő páriasorsuk alá. Nem véletlen, hogy a megtámadottak közül nem a megalázkodók, a szótlanak, a menekülésre képtelenek ajzották fel a harci kedvüket. Az önértetések, bátrak, s a hozzátartozóik védelmére kelő férfiak élesítették ki az igazi vadászösztönt bennük, amelyet csak a halál tudott kielégíteni.

A regényidő folytonosan halad előre az Egy piaci napban, aztán – az emlékezés folytán – időnként visszafelé kanyarodik, hogy később újra előrelóduljon, ám az olvasónak az az alapélménye, hogy *az idő áll. Megállt. Mert az történik, ami tízezer éve, száz éve, tegnap, ma és holnap.* Mert (Csányi Vilmos szavaival) az ember a „*saját csoportjának tartott közösségen belül az agresszió féken tartására minden szükséges biológiai eszközzel rendelkezik, ugyanakkor az idegen csoportoknak tartott közösségekkel... szembeni agressziójának biológiai korlátja úgyszólván nincsen, csupán kulturális korlátokkal rendelkezik, ha ilyeneket egyéni fejlődése és szocializációja során megszerzett.*”¹ Már ha megszerzett. S ha ilyen kulturális korlátokat emel egyáltalán a saját közösség az agresszió elé, vagy éppenséggel feloldja a tabukat. *Závada Pál regénye az emberi agresszió antropológiai sajátosságai-val szembesít könyve lapjain.*

(Závada Pál: *Egy piaci nap*, Magvető, 2016)

Domján Edit

Terek és idők a létezés alternatíváiban

Makai kötetében szó szerint vett párhuzamos létdimenziók kerülnek középpontba. Az én sokfélélt és sokféleképpen él át, a komoly tudati alámerüléstől a legfelszínesebb és legnevetségesebb szituációkig. A történetek az általános filozófiai gondolkodáson belül főként az ontológia, valamint a megismerés és felismerés esztétikája köré épülnek fel (*Reklám*). „a másodperc törtrésze alatt döbbsentem rá arra, hogy vagyok” (*A jamali fekete lyuk*). Fiatalok körében, az általuk megélt hétköznapi vagy eszelősebb cselekményeken át. A kötet a *Pillangóhatás* című film(ek) áttöréseihez hasonló jelenetváltásokat tartalmaz.

A gondolatmenetek sajátos pszichedelikuságot tükröznek, a tudatmódosító szerek alternatíváival: virtuális-mélylélektani és pszichológiai megközelítésben és önelemzésben, a szereplők a saját testüket használják és vizsgálják, kísérletezve azzal. A tudati és fizikai változásokat szóban dokumentálják és önvizsgálatukban különleges lételméleti eredményeket várnak, a viselkedés módozatainak mentén. Makai rávilágít a létezés

¹ Csányi Vilmos: *Az agresszió.* = Csányi: *Van ott valaki? Válogatott írások.* Bp. Typotex, 2000. 134–135. old.

speciális összetettségére, a valóságok egymás mellett élésének lényegére: „Pali gyakorlatilag filmfelvételt nézett, melyhez a saját maga által asszociált személyes szimbolika szolgáltatja a zenei aláfestést, és pusztán ez mentette meg őt a teljes immanenciától, vagyis az azonosulástól. Élvezeti rátáján az interakció csak a hangasszociációk miatt érte el a csekély, mindössze öt százalékot, ami pedig csak a legkomolyabb rajongók metrikai adataival mérhető” (*Az erómű*)

Mindjárt a kötet első részében rátér a lényegre a mindennapi eseményeken keresztül. A tudati kétféleképpen játszik szerepet, az akarat és az álom révén, mint irányítható és spontán képek egysége. Makai e kettőt ötvözve ábrázolja az ember végtelen képességeit az agy megfelelő biológiai működésén keresztül. „Az autovízió lényege a jövőre való képesség... a realitásérzék... egy prepubertás állapot felé közelítesz, már ami a pszichológiai apparátus fikcióéhségét illeti, míg ezzel fordítottan arányosan csökken a dopamin és szerotonin előállításának képessége. Egyszóval: elveszíted a külvilággal való összefüggésedet.” (*Az erómű*).

Makai amit tesz, az „tiszta szemlélődés, megmerítkezés a fenségesben, az elérhetetlenben” (*A ciprusi kísérlet*). Elbeszélőként, énként van jelen maga is a cselekménymenetben, figyeli a többieket, hozzájárul a saját és az ő életalakulásukhoz. A szerzői lényegláttatásban az emberek közötti kölcsönhatásnak nagy jelentősége van. „Hajnali négy óra lesz, míg elcsendesedik önállósult elméje, visszatérnek gondolatai, végleg visszatér akaratára és terveire, bánata és valami kozmikus cserbenhagyottság érzése.” (*A ciprusi kísérlet*)

Ennek az ontológiának Makai egy vertikális és egy horizontális ütköztetését is vázolja: a tudat(ok) és a világ(ok) mélységi és minőségi különbségei mellett egy kisebb, történeti, generációs, időbeli halmazt is felvetít az apa figuráján keresztül, aki *régimódi* létezésén és gondolkodásmódján keresztül egyfajta ellentétként szerepel: „régén nem gondolkodtunk annyit, mint amennyit te gondolkodsz, és így rendben volt minden, végeztük a munkát... mindenki le volt foglalva... nem gondolkodtunk, meg olvastunk ennyit, és ez így volt jó... jól láttunk, meg vagyok róla győződve, hogy csak dolgozni kell, és minden a helyére kerül, nem kell gondolkodni, a gondolatok fognak elpusztítani téged.” (*A ciprusi kísérlet*). Makai a virtuálisra, a másra, a szokatlanra, szürreálisra való igényt erősíti az apa alakjának állandósultságán át: „negyven éve semmi különbség” (*A ciprusi kísérlet*). Kiemeli, hogy apa és fia által „két generáció, két idősík van jelen a barnás-homályos nappaliban, két valóság áll szemben, ütköznek és hasítják szilánkosra a nappali megroggyant légkörét...” (*A ciprusi kísérlet*).

Makai ezzel a múlt éráját egy jövőbeli világgal állítja párhuzamba, melyben a virtualitás természetes része az ember mindennapjainak, és ez a ráhangolódási igény (ha nem kényszer) fokozatosan fejlődik, finomodik. A szereplők akaratlanul is függőivé válnak ennek a virtualitásnak, mely feke-

te lyukak módjára szippantja be őket és változtatja gyakorlatilag önmaguk énjének negatív képévé, a kvantumfizika értelmében. A szerző ezzel az időbeliséggel a jelent gyakorlatilag átugorja, hogy a múltból mindjárt egy képzelt jövőkép felé terelje a cselekményt. A jövőkép bizonytalansága, a virtualitás diverzitása egyben egy disztopisztikus (vagy annak kialakulása felé vezető) világképet is ábrázol (rendőrállami jelleggel): „Az ellenőrök utasítására... az utolsó szálig eltűntették a lakosokat... a helyükre több tízezer különösen képzett lakost telepítettek.” (*A ciprusi kísérlet*). A szereplők a saját virtualitásuknak nemcsak rabjai, de olyan kiválasztotti helyzetbe is kerültek – a szerző által behelyezett képek, szituációk halmazába – melyek révén egyfajta metamorfózis áldozatai vagy felemeltjei is egyben (*Országúton*). Az ember ontológiai helyzete ezeken a pontokon válik határokon mozgó lételemmé, a valóság, a virtualitás, a kvantumfizika által létrejött terek, valamint a tiszta fantázia és tudat dimenzióinak határain libegő elemmé. Makai ezt a kettős, telített és egyben hiányosságérzetet nevezi a „*tudatállapotok fantomfájdalmának*” (*Bolondok úrhajója*). A szerzői szimbólumrendszer is ennek a világnak megfelelően jelenik meg: „Egy út követése nem távolba tekintő, homályos merengés, hanem összpontosított figyelés, a következő lépés szigorúságának való alávetettség... amit követünk, előttünk feszül, mégis végtelen felé mutat, melyek kiegyeztünk, mikor elfogadtuk, hogy ezen az úton megyünk végig. Orrunk előtt a végtelenség. Az idő furcsa játéka ez” (*Bolondok úrhajója*).

Makai fokozatosan jut el a felismerés egyre tisztább és divinikusabb mezsgyéire, ám Isten nincs jelen tendenciái között. Az ember istenné válásának módja a pszichotikusságban nyilvánul meg, és mint evolúciós uralkodót jeleníti meg az embert Makai, melyben a biológiai folyamat révén az agy messzemenő prioritással rendelkezik a tudat összetettségét illetően. Az ember(iség) ugyanakkor ironikus, őrült halmaz. Az ábrázolás a létezés kicsiségét, semmiségét is magában foglalja („Jancsi isten akar lenni”). Az ember létezését a világegyeteméhez hasonlítva Makai a fenségességet és a szájalmat állítja oppozícióba. Makai az agy speciális erősödésének egy lehetetlen módjára hivatkozik, melynek valós (interneten is hozzáférhető) forrása van. A „poszt-tunguzkai mutációk hatása” (Szibéria) területén, és a „pszichedelikus gomba” konkrétumait említve (*A jamali fekete lyuk*) Terence McKenna (Istenek kenyere) gondolatait adja hozzá ehhez az intellektuális-biológiai rendszerhez. „az emberi agy evolúciója nem a hüvelykujj befordulásának, hanem a... marhák ürülékén élősködő pszilocibe gombák elfogyasztásának köszönhetően ment végbe...”. (McKenna: *The Archaic Revival: Speculations on Psychedelic Mushrooms*). Makai tudatosan alkalmazza az ember és az univerzum viszonyának analitikus ábrázolását. Magyarázatait a szereplők logikáján, töprengésein át nyilvánítja ki. „A fekete lyukak igazából végtelen tömegű testek, nem pedig lukak” (*A jamalai fekete lyuk*).

Az önelemzés és önkísérlet az abszurd helyzetekben is megmutatkozik: „hogy napokig visszatartsa a széklejét mindössze azért, hogy depressziós tünetekre hivatkozva két hét kényszerszabadságra küldesse magát, hogy aztán kutatásokat végezhesen egy elhagyott észak-amerikai indián temetőben.” (*A jamali fekete lyuk*). Makai visszafogott humora megfelelő arányban jelenik meg, a történetek mély gondolatiságát nem bagatellizálja el, szándékosan nem viszi a mondanivalót a komolytalanság vagy a vígjáték kategóriája felé. *A fog esete Hosszúval* sajátos hatás a befogadásra, de nem erőltetett megnyilvánulás. „Kiefett – mondta, és már tudtuk, hogy kezdődik előlről a cuppogás... nagy volt a baj” (*Országúton*).

A valóság és a virtualitás elmosásának és a tudati-gondolati oldala a konkrét fizikai ontológiai valósággal is kontrasztba kerül: „Eközben a szoba és a háttérben feszülő kékes-fekete égbolt vászna foszladozni kezdett... láttam, amint... a terapeuta kezéből és zakója zsebéből előrántott tollakkal nyakon szurkálják őt, majd gyomorba, majd kivérzett testét a földre hányják, megrugdossák, és mindeközben őrjöngve hitetik el magukkal, hogy megelőzték és megfogták az idő urát, hogy ezúttal valódi tettet hajtottak végre.” (*Bolondok úrhajója*). Ez a helyzet egy elmeegógyintézeti (mint az elme, a gyógy és az intézet fogalmainak hármass jelentéstartalma) jelenet, álomszerűen és valósan is meghatározható cselekménymenettel, gyilkossággal. Makai még itt sem érezteti az emberrel és az ember által megtörténő dolgok és morális súlyuk közötti minőségkülönbségeket. Az én egyszerűen elsétál a helyszínről.

Makai világa egy nyitott világ, melyben nincsenek lezárható panelek, minden összefüggésben áll, a kapcsolatrendszer az univerzum végtelen számú részecskéihez hasonlóan korrelatív. „Na, milyen érzés benne lenni?” (*A jamalai fekete lyuk*).

(Makai Máté: *Koriolán dala, Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2016*)

Hörcher Eszter

Kovács Endre múltrekonstruálási kísérlete

„Az ember szétszórja a szélbe az életét, [...] nem lesz belőle szobor, nem lesz belőle könyv, nem lesz belőle még celluloid se. A papír, a papírra írt színház nem színház, úgyhogy ez egy szélbe szórt egyszerű élet. De hát erre különben egy kérdéssel válaszolhatok, hogy miért kellene jobbnak lenni a színháznak, mint az életnek? Egyszer csak a szélbe szórják a csontjaidat, és akkor mi van, akkor nem éltél?” – így beszélt egy vele készült régi interjúban Bálint István, a világhírű New York-i Squat Színház egyik vezéregyénisége. Azért mégis csak maradt róluk valami – azon kívül, hogy a nyolcvanas években tele volt velük a világsajtó –, például ezek a most könyv formában megjelent nagyon személyes fotók Kovács